

УДК: 631.11 – 058.232.6

Лозинська О.В. аспірант кафедри маркетингу
Полтавської державної аграрної академії

ДИНАМІКА ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Досліджено сучасний стан розвитку фермерських господарств та проаналізовано їх функціонування в Полтавській області.

The modern state of farms is researched and their operation in Poltava region was analyzed.

Постановка проблеми. Ринкова форма організації економіки в Україні обумовила формування та розвиток аграрних підприємств різних організаційно-правових форм, зокрема фермерських господарств, які, згідно чинного законодавства є єдиною формою господарювання в аграрній сфері, за якої колектив формується на підставі родинних зв'язків.

Але, оскільки фермерські господарства є доволі новою в Україні формою підприємницької діяльності, теоретичне та методологічне обґрунтування основних аспектів їх розвитку та визначення оптимальної виробничої структури залишаються недостатньо розробленими, що актуалізує наукові дослідження у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній економічній літературі вивченню проблем, пов'язаних з організацією і розвитком фермерських господарств як однієї із форм господарювання в ринковій економіці, приділяється значна увага. Розробкою теоретичних і прикладних положень функціонування та становлення фермерських господарств в Україні присвятили свої дослідження відомі вітчизняні вчені – економісти: П. Т. Саблук, М. М. Федоров, Л. Л. Шапіро, І. І. Червен, Н. В. Тютененко, С. М. Волков, Н. В. Данік та інші.

На згідно досліджень І. І. Червена і Н. В. Тютюненка позитивний вплив на розвиток фермерства здійснюватиметься збільшення земельної площі за рахунок оренди землі, а також кооперування фермерських господарств, що призведе до збільшення обсягів виробництва і прибутковості господарств [1].

Данік Н. В. доводить, що одним із шляхів підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств може бути об'єднання фермерів в кооперативи з метою удосконалення виробничої діяльності та зменшення власних фінансових витрат на виготовлення і збут продукції [2].

Тобто вчені звертають увагу на проблему прибутковості фермерських господарств, існування якої обумовлюється специфікою дрібнобуржуазного типу аграрних відносин, що складаються в межах фермерських господарств.

Метою статті є вивчення сучасного стану розвитку фермерських господарств та їх функціонування в Полтавській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсивний розвиток фермерських господарств в Україні розпочався в 90 – ті роки, минулого століття, коли було запроваджено приватну власність на землю та інші засоби виробництва. В 1990 році було зареєстровано лише 2 фермерських господарства, а в 1992 році їх кількість сягала вже 14,7 тис. господарств [5].

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства.

Фермерське господарство може бути створене одним або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону [3].

Дослідження свідчать, що для забезпечення ефективної виробничо-комерційної діяльності фермерських господарств, як і інших сільськогосподарських підприємств, велике значення має розмір

землекористування. Кількісні показники розвитку фермерських господарств в Україні наведено в таблиці 1.

На сьогодні у фермерських господарствах України зайнято 98,4 тис. осіб з яких працюють на постійній основі – 46,5 тис. осіб.

Таблиця 1

**Кількісні показники розвитку фермерських господарств в Україні,
1995 – 2011 рр.**

| Показники | Роки | | | | | | | 2011 р. до 1995 р, % |
|---|-------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|-------------------------|
| | 1995 | 2000 | 2005 | 2008 | 2009 | 2010 | 2011 | |
| Кількість фермерських господарств, од | 34778 | 38428 | 42445 | 42446 | 41906 | 41524 | 40965 | 117,8 |
| Площа землі в користуванні, тис. га сільськогосподарських угідь | 786,4 | 2157,6 | 3661,2 | 4327,8 | 4298,6 | 4290,8 | 4345,9 | 552,6 |
| у тому числі ріллі | 718,5 | 1994,0 | 3492,6 | 4189,3 | 4165,1 | 4161,9 | 4221,9 | 587,6 |

Джерело: складено за [6]

На початок 2011 р., Україні налічувалося 40965 господарств, з яких 1668 було зареєстровано в Полтавській області, що становить 4,1 % від їх загальної кількості. За досліджуваний період розвиток фермерських господарств набуває якісно нового характеру – збільшується не кількість підприємств, а їх розміри. Середній розмір одного фермерського господарства у Полтавській області складає 120 га, а по Україні цей показник становить близько 96 га [6].

За рахунок оренди земельних паїв у інших формувань та створення нових фермерських господарств відбувається подальше їх укрупнення (таблиця 2).

Річна динаміка землекористування постійно змінює структуру групування фермерських господарств за розмірами земельних площ. Найбільшу питому вагу займають підприємства з площею сільськогосподарських угідь від 100 до 500 га (31,1 %) підприємства з розмірами від 500 до 1000,0 га сільськогосподарських угідь займають (2,4 %).

ДИНАМІКА ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

В світовій економіці немає загальноприйнятої процедури визначення оптимального розміру фермерського господарства. Головними критеріями, за якими найчастіше визначають параметри ФГ є:

- економічний розмір, що включає виробництво й обсяги реалізованої продукції;
- фізичний розмір, що вказує на землеволодіння фермерського господарства;
- кількість працівників, які беруть участь у виробництві продукції;
- питома вага доходу родини від сільськогосподарської діяльності, якщо йдеться про сімейні фермерські господарства або приватні підсобні господарства [4].

Таблиця 2

Розподіл фермерських господарств в Україні за розміром сільськогосподарських угідь, 2011 р.

| | Усього, од | Відсотків до загальної кількості | Площа сільськогосподарських угідь, тис га | Відсотків до загальної площі сільськогосподарських угідь | Припадає сільськогосподарських угідь на 1 підприємство, га |
|--|------------|----------------------------------|---|--|--|
| Господарства, що мали сільськогосподарські угіддя | 36624 | 89,4 | 4345,9 | 100 | |
| Площею, га | | | | | |
| до 1,0 | 404 | 1,0 | 0,4 | | |
| 1,1–3,0 | 2199 | 5,4 | 5,2 | 0,1 | 2,4 |
| 3,1–5,0 | 2569 | 6,3 | 10,9 | 0,3 | 4,2 |
| 5,1–10,0 | 3687 | 9,0 | 29,1 | 0,7 | 7,9 |
| 10,1–20,0 | 4438 | 10,8 | 68,6 | 1,6 | 15,4 |
| 20,1–50,0 | 12711 | 31,1 | 483,2 | 11,1 | 38,0 |
| 50,1–100,0 | 4090 | 10,0 | 290,1 | 6,7 | 70,9 |
| 100,1–500,0 | 4700 | 11,5 | 1086,4 | 25,0 | 231,1 |
| 500,1–1000,0 | 997 | 2,4 | 700,8 | 16,1 | 702,9 |
| 1000,1–2000,0 | 582 | 1,4 | 802,7 | 18,5 | 1379,2 |
| 2000,1–3000,0 | 135 | 0,3 | 328,0 | 7,5 | 2429,6 |
| 3000,1–4000,0 | 54 | 0,1 | 186,8 | 4,3 | 3459,3 |
| більше 4000,0 | 58 | 0,1 | 353,7 | 8,1 | 6098,3 |
| Господарства, що мали не сільськогосподарських угідь | 4341 | 10,6 | x | x | - |

Джерело: складено за [6]

У різних країнах використовують різні критерії визначення розмірів ФГ. Зокрема в США, в основному, розглядають їх економічні розміри. Як правило,

фізичні розміри (площа земельних угідь) беруться до уваги при порівнянні розмірів ферм однакової спеціалізації. В країнах Східної Європи площу земельних угідь часто використовують при визначенні розміру ферм, не зважаючи на те екстенсивний чи інтенсивний тип виробництва там застосовується [4].

В Україні, згідно з розрахунками Інституту аграрної економіки УААН, для підприємств рослинного напрямку виробництва одним із головних факторів визначення їх оптимального розміру, окрім економічних показників господарської діяльності, є навантаження землі на комплекс технічних засобів, який забезпечує виконання всіх технологічних робіт у землеробстві. Для фермерських господарств зернового напрямку при використанні тракторів марок МТЗ, ЮМЗ і Т – 150 оптимальним є розмір землекористування 350 – 1000 га. Відповідно, при використанні більш потужної техніки розмір сільськогосподарських угідь підприємства має пропорційно зростати до 1600 – 2000 га, 3200 – 6000 га і т.д.

Визначення оптимальних розмірів підприємства тваринницького напрямку здійснюється із врахуванням рівня концентрації поголів'я та розміру площ під кормовими культурами [5].

Головною умовою для підвищення ефективності функціонування фермерських господарств має бути забезпечення такого рівня концентрації виробництва, який забезпечує отримання максимального прибутку. Як показує вітчизняний досвід, малі фермерські господарства несуть найбільші економічні ризики, а переважна більшість із них є низькорентабельними. У світовій практиці невеликі розміри фермерських господарств спонукають їх власників до запровадження прогресивних технологій, але в Україні ця проблема вирішується іншим шляхом – фермерські господарства здають свої землі в оренду і втрачають свою головну відмінність - сімейний характер.

За даними Державного комітету статистики, більшість фермерських господарств займаються переважно рослинництвом (табл. 3). Головними

причинами згортання тваринництва в цих підприємствах є низькі закупівельні ціни на продукцію, нестача кормів, високі ціни на засоби виробництва, відсутність належних переробних потужностей.

Таблиця 3

Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами в Україні за 2005 – 2011 рр., тис.грн

| Продукція | Роки | | | | | | | | | |
|---------------------------------|----------|---|----------|---|----------|---|----------|---|----------|---|
| | 2005 | | 2008 | | 2009 | | 2010 | | 2011 | |
| | вартість | до загального обсягу виробництва в АПК, % | вартість | до загального обсягу виробництва в АПК, % | вартість | до загального обсягу виробництва в АПК, % | вартість | до загального обсягу виробництва в АПК, % | вартість | до загального обсягу виробництва в АПК, % |
| Зернові та зернобобові культури | 1397,9 | 10,7 | 3599,2 | 12,9 | 4254,6 | 12,1 | 4228,8 | 12 | 6376 | 11,9 |
| Цукрові буряки (фабричні) | 165,2 | 8,9 | 124,2 | 6,1 | 89,5 | 4,5 | 321,3 | 8,4 | 366,7 | 7,2 |
| Соняшник | 553,4 | 15,6 | 1332,8 | 18,1 | 2509,9 | 17,9 | 3670 | 17,8 | 4171,5 | 19 |
| М'ясо | 98,1 | 0,9 | 465,4 | 2,4 | 422,8 | 2,1 | 513,9 | 2,3 | 670,2 | 2,6 |
| Молоко | 108,5 | 0,7 | 201,1 | 0,8 | 200,2 | 0,9 | 329,4 | 1 | 374,1 | 1,1 |

Джерело: складено за [6]

Детальний аналіз свідчить, що у 2011 році фермерські господарства займають слабку позицію у виробництві сільськогосподарської продукції – 6,9%, а з виробництва продукції тваринництва фермерські господарства займають 1,7 % лише від загального обсягу виробництва, (таблиця 4).

На сьогодні в аграрному секторі існує чимало труднощів. Найважливішими з них є відсутність сучасної системи матеріально-технічного постачання, сервісного і консультативного обслуговування, ефективного механізму захисту цін на основні продовольчі товари та ін. Розвиток безпосередньо фермерства в Україні гальмується наявністю таких проблем:

1. відсутністю потрібного власного капіталу;
2. повільним оновленням та вдосконаленням матеріально – технічної бази через слабку фінансову підтримку і недостатнє кредитне забезпечення;

3. дисбалансом у цінах на промислову і сільськогосподарську продукцію, продукцію рослинництва і тваринництва;
4. недостатньою вмотивованістю селян до приватного господарювання;
5. низьким рівнем організації кооперування фермерів, створення асоціацій;
6. недосконалістю правової захищеності фермерів від дій бюрократичного апарату [7; 8].

Таблиця 4

Виробництво сільськогосподарської продукції за основними групами виробників в Україні, 2011 р.

| | Продукція сільського господарства | | У тому числі продукція | | | |
|--|-----------------------------------|-----------------------|------------------------|-----------------------|--------------|-----------------------|
| | млн.грн. | відсотків до підсумку | рослинництва | | тваринництва | |
| | | | млн.грн. | відсотків до підсумку | млн.грн. | відсотків до підсумку |
| Усі категорії господарств | 233696,3 | 100 | 162436,4 | 100 | 71259,9 | 100 |
| Сільськогосподарські підприємства | 121053,7 | 51,8 | 92138,4 | 56,7 | 28915,3 | 40,6 |
| державні сільськогосподарські підприємства | 2698,0 | 1,2 | 2165,5 | 1,3 | 532,5 | 0,8 |
| недержавні сільськогосподарські підприємства | 118355,7 | 50,6 | 89972,9 | 55,4 | 28382,8 | 39,8 |
| у тому числі: фермерські господарства | 16192,5 | 6,9 | 14997,7 | 9,2 | 1194,8 | 1,7 |
| Господарства населення | 112642,6 | 48,2 | 70298,0 | 43,3 | 42344,6 | 59,4 |

Джерело: складено за [6]

Для першочергового ведення фермерського господарства необхідно вирішити такі питання:

1. збільшення розмірів фермерських господарств за рахунок оренди земель та кооперування;
2. кооперування фермерів у переробці, збуті продукції, постачанні, технічному обслуговуванні;
3. створення системи підготовки і перепідготовки фермерів;
4. організація консультаційних служб для фермерів з технологічних, економічних, юридичних питань;

Висновок. Розмір господарства пов'язаний з ефективним використанням землі, але необхідно враховувати спеціалізацію. З таблиці 4 видно, що господарство населення виробляють більше продукції, бо вони мають правильну спеціалізацію. Тому розширення земельних площ ФГ є доцільним до таких розмірів, які узгоджуються з можливостями більш ефективного використання кожного гектара ріллі.

Література

1. Червен І. І. Розвиток орендних відносин – важливий напрям підвищення виробництва у фермерських господарствах / І. І. Червен, Н. В. Тютюнєнко // Економіка АПК – 2003 - № 1 – С.13-16
2. Данік Н. В. Стратегія розвитку фермерських господарств в Україні / Н. В. Данік // Науковий вісник Львівського державного аграрного університету – 2010 - № 16 [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuh.gov.ua.
3. Закон України «Про фермерські господарства» від 19 червня 2003 року № 973 ІV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Протченко О. О. Розміри і структура сільськогосподарських формувань у США й Україні / О. О. Протченко, М. І. Пугачов, С. В. Сотников – Київ: УАРР / ПАП – 2000 – 47 с.
5. Інститут аграрної економіки
6. Сільське господарство України за 2011р. Статистичний збірник / Державна служба статистики України.– Київ – 2012 – 386 с.
7. Карунос С. А. Значення фермерських господарств у підвищенні конкурентоспроможності аграрного виробництва / С. А. Карунос / Економічні науки / 12 Економіка сільського господарства [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Ekonomscs/12_83959.doc.htm
8. Амосов О. Ю. Фермерство як форма, підприємництва в аграрній сфері / О. Ю. Амосов // АгроСвіт. – 2008 - № 8 – С. 4-6.